

Організація оцінки об'єктів інтелектуальної власності

In this article a model of organizing assessment of intellectual property objects on the basis of SADT methodology is suggested. The substantiated process of assessment includes the following stages: setting up the goals of assessment making a contract on assessing, identification of the intellectual property objects assessed, identification of ownership of the objects assessed, making estimations. Using the approach suggested by the author of this article enables improving by enterprises the process of intellectual property management.

В більшості країн світу інформація поступово охоплює всі сфери життя спільноти, викликаючи в них глибокі якісні зміни. Формується нова інфраструктура суспільного розвитку. Частка інформаційного сектора в розвинених державах вже перевищує частку матеріального виробництва. Всі ці процеси характеризують принципово новий стан розвитку цивілізації. Виникає інформаційне суспільство, основу якого складає виробництво наукових знань й інформації. Як наслідок цих змін відбувається процес декапіталізації традиційної економіки. Свідченням цього є значне збільшення вартості інтелектуальних активів у порівнянні з фізичними переважно у всіх провідних компаніях. Власність на інтелектуальні активи надає їм можливість одержувати інтелектуальну ренту та забезпечує високі конкурентні позиції на міжнародних ринках. Таким чином, розвиток знаніємності виробництва обумовлює необхідність зміни філософії управління підприємствами, її спрямування на створення й реалізацію об'єктів інтелектуальної власності.

Згідно п. viii Конвенції, що засновує Всесвітню організацію інтелектуальної власності (ВОІВ), прийнятої в Стокгольмі 14 липня 1967 р., *"інтелектуальна власність"* включає права, що відносяться до літературних, художніх і наукових творів; виконавської діяльності артистів, звукозапису, радіо- і телевізійних передач; винаходів у всіх областях людської діяльності; наукових відкриттів; промислових зразків; товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань і комерційних позначень; захисту від недобросовісної конкуренції; всі інші права, що відносяться до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах [4].

Цей перелік не є вичерпним. Він може бути доповнений національним законодавством.

26 червня 2000 р. Консультативним комітетом з питань політики ВОІВ була прийнята Всесвітня декларація по інтелектуальній власності, у якій термін *"інтелектуальна власність"* означає будь-яку власність, визнану за спільною згодою в якості інтелектуальної за характером й такою, що заслуговує охорони, включаючи, але не обмежуючись науковими і технічними винаходами, літературними чи художніми творами, товарними знаками і позначками ділових підприємств, промисловими зразками і географічними зазначеннями.

Згідно Закону України “Про власність” *об’єктами права інтелектуальної власності* є твори науки, літератури та мистецтва, відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, знаки для товарів і послуг, результати науково-дослідних робіт та інші результати інтелектуальної праці [2, ст. 41].

До *об’єктів права інтелектуальної власності*, визначених в Цивільному кодексі [1, ст. 420], зокрема, належать: літературні та художні твори; комп’ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці.

Отже, чинним міжнародним й вітчизняним законодавством визначено докладний перелік об’єктів інтелектуальної власності. Окрім цього, прийняття Україною низки законів і постанов в сфері інтелектуальної власності забезпечило створення нормативно-правової бази із захисту прав на ОІВ, сприяло становленню ринку інтелектуальної власності. Однак, незважаючи на ці позитивні зміни, більшість вітчизняних підприємств зіштовхуються із значними труднощами при проведенні оцінки інтелектуальної власності: по-перше, це відмінність об’єктів інтелектуальної власності як об’єктів бухгалтерського обліку від звичних для бухгалтерів матеріальних активів, яка обумовлена їхньою нематеріальністю та іншими особливостями (рис. 1); по-друге, це недостатня пропрацьованість методичної та нормативної бази з питань оцінки інтелектуальної власності.

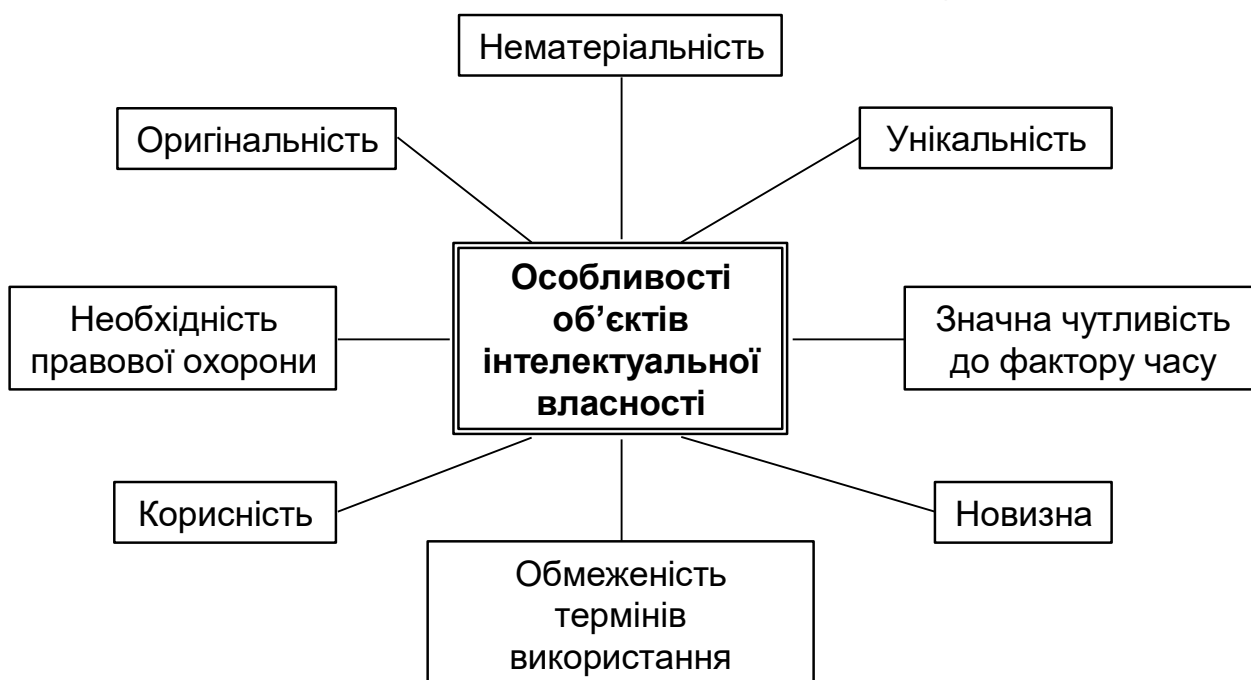

Рис. 1. Особливості об’єктів інтелектуальної власності

Нематеріальність – відсутність матеріально-речовинної форми результатів інтелектуальної діяльності, завдяки чому ці об'єкти можуть одночасно використовуватися декількома суб'єктами господарювання шляхом передачі прав на їх використання.

Унікальність – неможливість повторного відтворення продуктів інтелектуальної діяльності, до того ж таке відтворення часто не має сенсу.

Корисність – сукупність характеристик об'єкта, що визначають його придатність до використання. ОІВ не має вартості, якщо не має корисності.

Значна чутливість до фактору часу характеризується тим, що ОІВ схильні переважно до морального зносу, ніж до фізичного.

Новизна – невідомість у певній галузі застосування до дати подання заявки на здобуття охоронних документів або до дати першого використання ОІВ.

Оригінальність – сукупність відмінностей, що надають нові властивості ОІВ.

Необхідність правової охорони обумовлена специфікою ОІВ, яка виражається у можливості легкого відтворення й копіювання окремих об'єктів.

Обмеженість термінів використання. Правові документи, що підтверджують правову охорону ОІВ, – патенти, свідоцтва і ліцензії мають законодавчо обмежений термін використання, який, однак, у ряді випадків може бути продовжений.

Перелічені особливості об'єктів інтелектуальної власності, а також різноманітність умов їх використання у практичній діяльності підприємств, потребують удосконалення системи оцінки інтелектуальної власності на вітчизняних підприємствах.

У загальному розумінні *оцінка інтелектуальної власності* – це процес визначення вартості обсягу прав на конкретні результати інтелектуальної діяльності, виражених в якості об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ), за встановленою процедурою на певну дату.

Об'єктом оцінки інтелектуальної власності є права на ОІВ, причому ці права мають як територіальний, так і часовий характер і повинні бути дійсними на момент оцінки, тобто власник прав може їх реалізовувати, не порушуючи права третіх осіб.

Предметом оцінки є цінність об'єкта оцінки, виражена в грошовому виді (вартість, ціна) чи у відносному виді (прибутковість, окупність тощо).

Проблемам оцінки інтелектуальної власності присвячено багато досліджень російських та українських вчених. Так, Смирновим С.А. [9] запропоновано використання системного підходу до оцінки ОІВ із спробою упорядкування вартісних показників інтелектуальної власності, однак такий підхід характеризується складністю практичного застосування. В навчальному посібнику Пузині Н.Ю. [11] визначено методологічні основи оцінки ОІВ з докладним аналізом існуючих підходів до оцінки, але не порушені питання організації процесу оцінки. Козирєвим А.Н. [6] викла-

дено теоретичні засади оцінки інтелектуальної власності в рамках теорії прав власності та економіки права, розроблено економіко-математичну модель оцінки, яка передбачає значну кількість спрощуючих припущень й наявність великої кількості показників для розрахунків, проте застосування цієї моделі практично неможливо на практиці діяльності підприємств у зв'язку із значною складністю розрахунків та необхідністю великої інформаційної бази. У статтях [5, 7, 8, 10, 12] проаналізовано сучасні методичні підходи до оцінки вартості ОІВ, визначено переваги та недоліки кожного з них, та у цих публікаціях відсутні пропозиції щодо розробки механізму проведення оцінки на підприємстві. Спробу розробки єдиного стандарту оцінки ОІВ, який може бути використаний професійними оцінювачами, зроблено у [10], але він не відтворює наявного стану оцінки ОІВ на підприємстві.

Таким чином, аналіз останніх публікацій з даної тематики свідчить про відсутність інтегрованого підходу до організації процесу оцінки ОІВ. Опрацювання такого методичного підходу має особливо важливе значення для комерціалізації ОІВ та відповідного одержання прибутку вітчизняними підприємствами в умовах господарювання, що постійно обновлюються.

У зв'язку з цим метою статті є розробка методичного підходу до організації оцінки об'єктів інтелектуальної власності з урахуванням специфіки діяльності вітчизняних підприємств, спрямованого на розвиток системи управління інтелектуальними активами.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань: обґрунтування основних етапів оцінки ОІВ, порівняльний аналіз цілей оцінки ОІВ, розгляд особливостей укладання договору на проведення оцінки, аналіз видів вартості об'єктів інтелектуальної власності, визначення умов застосування методичних підходів до оцінки ОІВ, розробка методичного підходу до організації оцінки ОІВ на основі методології SADT.

У зв'язку з тим, що система оцінки ОІВ представляє собою сукупність пов'язаних між собою процесів або функцій, то для її організації автором статті пропонується використовувати модель-стандарт IDEFØ методології структурного аналізу і проектування SADT (Structured Analysis and Design Technique).

В рамках цього підходу розроблено бізнес-модель організації оцінки ОІВ із поглибленою структурізацією бізнес-процесів на основі застосування методів функціонального моделювання IDEFØ (рис. 2).

Запропонована бізнес-модель організації оцінки ОІВ представляє собою сукупність п'яти ключових процесів, а оцінка ОІВ проводиться у певній послідовності, яка представлена у вигляді окремих блоків (бізнес-процесів) із стрілками, які відображують вхід, вихід, управління й механізм виконання бізнес-процесів.

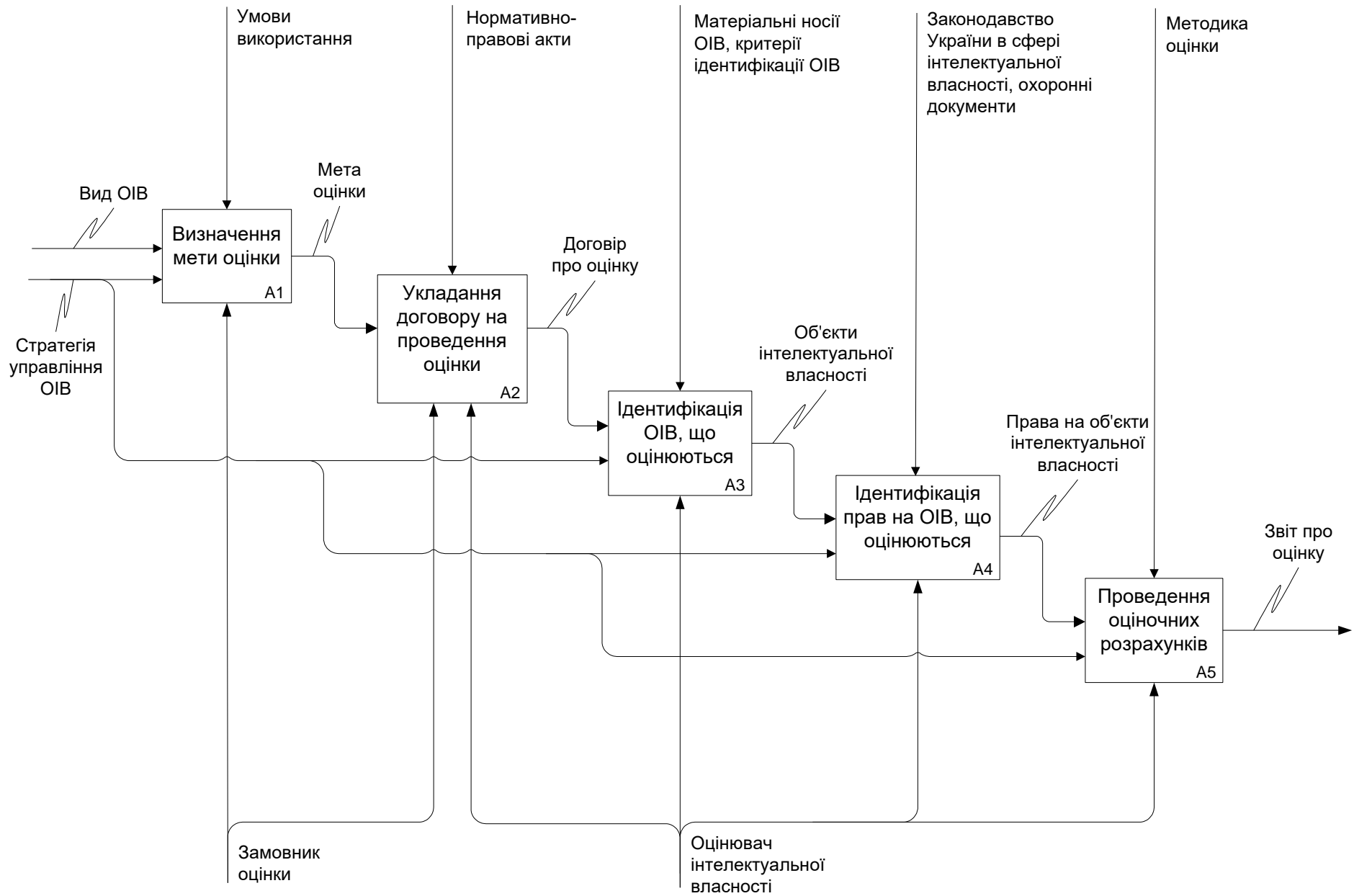

Рис. 2. Бізнес-модель організації оцінки об'єктів інтелектуальної власності

Опис блоків А1-А5 функціональної моделі організації оцінки інтелектуальної власності, наведеної на рис. 2, надано нижче.

А1. Визначення мети оцінки.

Оцінка ОІВ проводиться у випадках (табл. 1), встановлених законодавством України [3, ст. 7], міжнародними угодами, на підставі договору, а також на вимогу однієї з сторін угоди та за згодою сторін.

Таблиця 1

Випадки проведення оцінки ОІВ

Оцінка ОІВ	
обов'язкова у випадку	необов'язкова у випадку
1) створення підприємств (господарських товариств) на базі державного майна або майна, що є у комунальній власності	1) включення прав на ОІВ у нематеріальні активи для постановки їх на бухгалтерський облік, а також переоцінка нематеріальних активів
2) реорганізація, банкрутство, ліквідація державних, комунальних підприємств та підприємств (господарських товариств) з державною часткою майна (часткою комунального майна)	2) включення ОІВ в статутний капітал суб'єктів господарювання і визначення майнових часток (паїв) засновників, що приходяться на ОІВ, а також купівля-продаж цих часток
3) виділення або визначення частки майна у спільному майні, в якому є державна частка (частка комунального майна)	3) купівля-продаж оцінюваної інтелектуальної власності чи підприємства в цілому за згодою сторін, на аукціоні чи за конкурсом
4) визначення вартості внесків учасників та засновників господарського товариства, якщо до зазначеного товариства вноситься майно господарських товариств з державною часткою (часткою комунального майна), а також у разі виходу (виключення) учасника або засновника із складу такого товариства	4) купівля-продаж акцій підприємства на ринку цінних паперів
	5) реорганізація (злиття, поділ, поглинання, і т.п.) і ліквідація підприємства, проведені як за рішенням власників підприємства, так і за рішенням суду при банкрутстві підприємства
	6) передача всього підприємства в оренду
	7) здійснення інвестиційного проекту розвитку підприємства
5) приватизація та інше відчуження у випадках, встановлених законом, оренда, обмін, страхування державного майна, майна, що є у комунальній власності, а також повернення цього майна на підставі рішення суду	8) одержання банківського кредиту під заставу всього майна підприємства (іпотека) чи під заставу виключних прав власника інтелектуальної власності
6) оподаткування майна	9) визначення економічного ефекту (прибутку, доходу) від використання ОІВ у власному виробництві

7) визначення збитків або розміру відшкодування	10) відчуження активу державою
	11) страхування ОІВ
8) в інших випадках за рішенням суду або у зв'язку з необхідністю захисту суспільних інтересів	12) укладання ліцензійного договору
	13) визначення розміру авторської винагороди
	14) дарування і спадкування прав на об'єкти інтелектуальної власності

У залежності від мети оцінки визначаються стандарти вартості та обирається методичний підхід до оцінки ОІВ.

A2. Укладання договору на проведення оцінки.

Оцінка ОІВ проводиться на підставі письмового договору між оцінювачем (оцінювальною фірмою) і замовником або за рішенням суду. Договір на проведення оцінки майна укладається в письмовій формі та може бути двостороннім або багатостороннім.

З урахуванням нормативно-правових положень, визначених у [3, ст. 11] істотними умовами договору на проведення оцінки ОІВ є:

- 1) зазначення виду ОІВ, що підлягає оцінці;
- 2) мета проведення оцінки;
- 3) вид вартості ОІВ, що підлягає визначенню;
- 4) дата оцінки;
- 5) строк виконання робіт з оцінки;
- 6) розмір і порядок оплати робіт;
- 7) права та обов'язки сторін договору;
- 8) умови забезпечення конфіденційності результатів оцінки, інформації, використаної під час її виконання;
- 9) відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору;
- 10) порядок вирішення спорів, які можуть виникнути під час проведення оцінки ОІВ та прийняття замовником її результатів.

Законодавством або за згодою сторін договору в ньому можуть бути передбачені інші істотні умови.

A3. Ідентифікація ОІВ, що оцінюються.

На цьому етапі здійснюється перевірка факту наявності ОІВ, а також факту їх використання. В якості матеріальних носіїв ОІВ можуть бути представлені письмовий і (чи) образотворчий опис, креслення, схеми, зразки продукції, дискети, вінчестери ЕОМ, аудіо- і відеокасети, СД-ROM та інші носії ОІВ.

A4. Ідентифікація прав на ОІВ, що оцінюються.

Ідентифікація прав на ОІВ передбачає перевірку наявності документів, що підтверджують правомірне володіння майновими правами. Право інтелектуальної власності, підтверджене охоронним документом, ви-

даним відповідною установою, надає його власнику виключне право протягом встановленого законом терміну використовувати захищений об'єкт промислової власності або авторського права. До охоронних документів належать: патенти (деклараційні патенти); авторські свідоцтва; ліцензійні договори і угоди; договори уступки прав; установчі договори про передачу майнових прав у статутні капітали підприємств; договори замовлення (фінансування) на створення ОІВ; контракти чи авторські договори між підприємством і розробниками ОІВ; акти прийому-передачі при безоплатній передачі прав на ОІВ; рішення органів державної влади, прийняті за ОІВ при реорганізаціях, банкрутстві, приватизації підприємств; акти передачі в експлуатацію і постановки на облік нематеріальних активів на підприємствах. Експертиза цих документів проводиться за територією й термінами дії.

А5. Проведення оціночних розрахунків.

Проведення оціночних розрахунків включає:

- 1) вибір методів оцінки на основі типу вартості, що визначається;
- 2) збір і аналіз інформації, необхідної для оцінки об'єкта;
- 3) розрахунок вартості за обраною методикою;
- 4) підготовку звіту про оцінку.

Різноманіття ситуацій, у яких виникає потреба в оцінці інтелектуальної власності, припускає деяку кількість видів вартості, що відповідають конкретним умовам використання власності, що оцінюється (рис. 3).

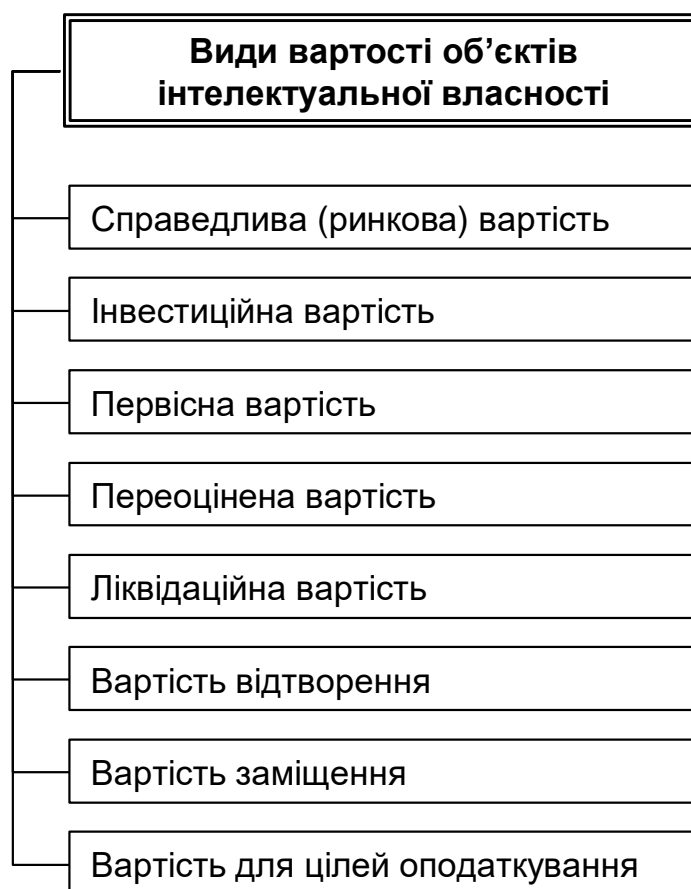

Рис. 3. Види вартості об'єктів інтелектуальної власності

Справедлива (ринкова) вартість – найбільш ймовірна ціна, за яку інтелектуальна власність може бути продана в результаті комерційної угоди на відкритому конкурентному ринку за умов, що сторони угоди діють розумно, розташовуючи всією необхідною інформацією, а на розмірі ціни угоди не відбиваються які-небудь надзвичайні обставини.

Інвестиційна вартість – вартість інтелектуальної власності, обумовлена виходячи з її прибутковості для конкретної особи при заданих інвестиційних цілях. Це вартість власності для конкретного інвестора чи групи інвесторів, що мають певні цілі і критерії інвестування (уявлення про віддачу запланованих капітальних вкладень). Вона виражається сумою споживчих вигод, що одержує від таких активів їх власник.

Первісна вартість – історична (фактична) собівартість ОІВ у сумі грошових коштів або справедливої вартості інших активів, сплачених (переданих), витрачених для придбання (створення) ОІВ.

Переоцінена вартість – вартість ОІВ після їх переоцінки.

Ліквідаційна вартість – сума коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) ОІВ після закінчення строку їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних з продажем (ліквідацією).

Вартість відтворення – поточна вартість витрат на створення (придбання) в сучасних умовах нового об'єкта інтелектуальної власності, який є ідентичним об'єкту оцінки.

Вартість заміщення – поточна вартість витрат на придбання об'єкта, що подібний за функціональним призначенням тому, який оцінюється, і може бути йому задовільною заміною.

Вартість для цілей оподаткування – вартість прав на ОІВ, яка обумовлена для обчислення податкової бази і розраховується у відповідності з положеннями нормативно-правових актів.

Окрім цих видів вартості, існують страхова, спеціальна амортизаційна та інші, однак вони використовуються не так часто.

В якості інформаційної бази для проведення оцінки ОІВ використовуються такі вихідні дані (рис. 4).

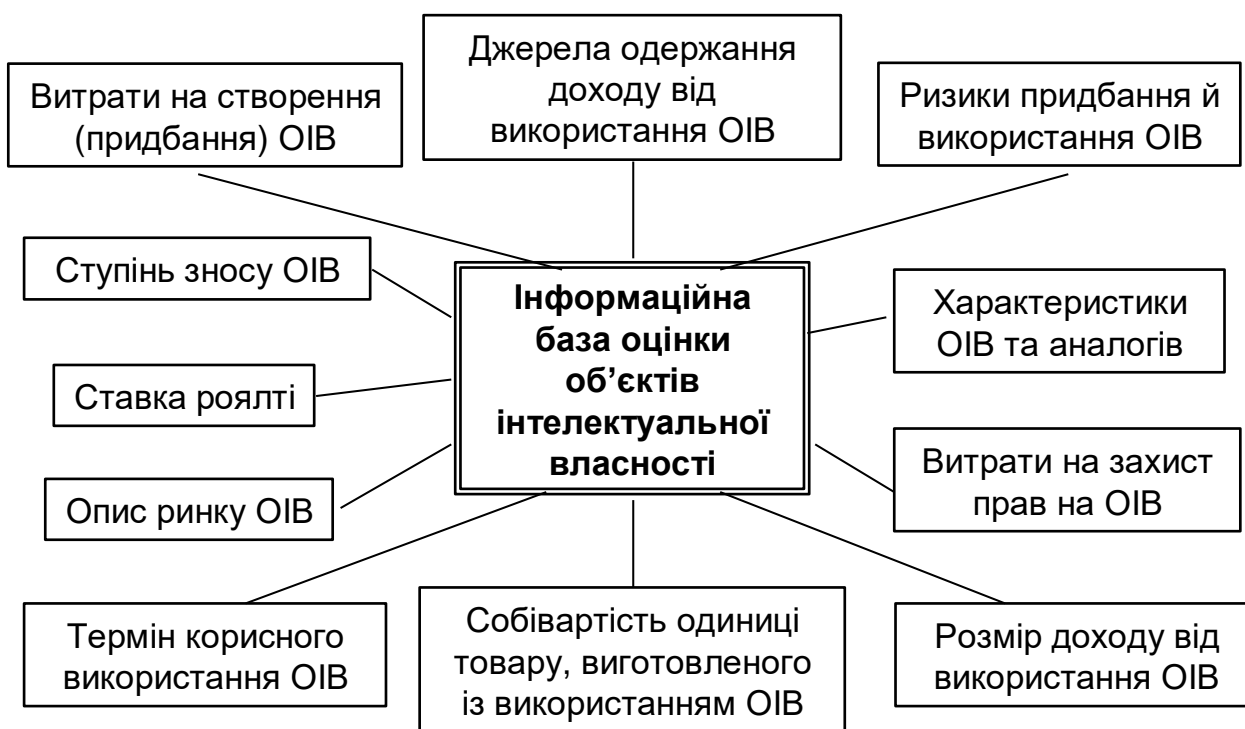

Рис. 4. Інформаційна база оцінки OIB

На основі зібраної інформації відповідно до цілей оцінки вибирається метод (методи) оцінки в рамках кожного з підходів до оцінки і здійснюються необхідні розрахунки. Для проведення оцінки використовуються такі методичні підходи: витратний, порівняльний, доходний.

Витратний підхід полягає в розрахунку витрат, необхідних для відновлення чи заміщення об'єкта оцінки з урахуванням його зносу. Ступінь зносу установлюють на основі терміну корисного використання нового об'єкта, який є аналогічним об'єкту оцінки, і терміна корисного використання, що залишився, наявного об'єкта оцінки.

При використанні витратного підходу визначаються всі фактичні витрати на створення, придбання і введення в дію OIB, які корегуються з урахуванням інфляції, а також розмір нарахованої амортизації OIB; вартість OIB розраховується як різниця між скорегованим розміром витрат і нарахованою амортизацією.

На основі витратного підходу визначають вартість відтворення, яка може суттєво відрізнятись від ринкової, тому що між витратами на створення і корисністю OIB немає прямого зв'язку.

Використовується цей підхід для оцінки OIB, які не дають прибутку на теперішній час (наприклад, наукові дослідження та розробки, дослідні випробування OIB до їх промислового впровадження), а також у тих випадках, коли об'єкти, що оцінюються, не мають аналогів (оборонні програми, програми безпеки, об'єкти для космічних програм тощо).

Порівняльний підхід – сукупність методів оцінки вартості прав на OIB, заснованих на порівнянні об'єктів оцінки з аналогічними об'єктами, у відношенні яких є інформація про ціни угод з ними.

Цей підхід базується на принципі заміщення, відповідно до якого раціональний інвестор не заплатить за даний об'єкт більше, ніж коштує доступний для придбання аналогічний об'єкт, з такою ж корисністю, що й у даного об'єкта.

При використанні порівняльного підходу збирається інформація про угоди, які відбулися за ОІВ подібного призначення і корисності; визначаються відмітні особливості таких об'єктів та їх вплив на ціни угод; вартість оцінюваних ОІВ корегується на основі якісних розходжень між оцінюваними активами та їхніми аналогами

Слід зазначити, що цей підхід може використовуватися лише за наявності у покупця можливості вибору потрібних йому активів із наявної кількості подібних до них. Таким чином, порівняльний підхід використовується за умови існування ефективно функціонуючого ринку, на якому здійснюється купівля-продаж цих активів.

Порівняльний підхід має обмежене застосування в наслідок унікальності і специфіки ОІВ, різноманіття умов комерційних справ і конфіденційності даних про них, а також через неможливість пошуку повного аналога оцінюваної інтелектуальної власності. На практиці застосування цього підходу обмежується продажем прав на видання високопрофесійних творів літератури, мистецтва, на виготовлення і комерційну реалізацію високоякісної аудіо- і відеопродукції, при тиражуванні і реалізації програмних продуктів.

Дохідний підхід заснований на розрахунку економічних вигод, очікуваних від використання оцінюваних ОІВ. Цей підхід базується на принципі очікування. Даний принцип означає, що типовий інвестор чи покупець придбає об'єкт власності в очікуванні одержання майбутніх доходів чи вигод, тобто, вартість об'єкта може бути визначена як його здатність приносити дохід у майбутньому.

Цей підхід полягає у визначенні розміру прибутку, який асоціюється з оцінюваними активами, коефіцієнта капіталізації і ставок дисконту.

При використанні дохідного підходу виявляються джерела і розміри чистого доходу, принесеного ОІВ, і розмір амортизації ОІВ; визначається ставка капіталізації чистого доходу чи ставка дисконтування; на основі цих даних розраховується вартість ОІВ.

Використовується дохідний підхід для розрахунку залишкової вартості ОІВ, як експрес-метод, а також для оцінки ОІВ, термін яких практично не обмежений (наприклад, гудвіл, торгові марки).

Результати розрахунків, отримані в рамках кожного з підходів до оцінки, узагальнюються і визначається підсумкова величина вартості об'єкта оцінки. За підсумками оцінки складається звіт, у якому повинні бути зазначені:

- 1) дата складання і порядковий номер звіту;
- 2) підстави для проведення оцінки оцінювачем;
- 3) дані про професійну кваліфікацію оцінювача;

4) опис ОІВ, який повинний чітко ідентифікувати об'єкт оцінки: ідентифікація прав на ОІВ, виявлення правової охорони, дані про терміни, регіони й області дії прав;

5) стандарти оцінки для визначення відповідного виду вартості ОІВ, що оцінюється;

6) аналіз зібраної інформації (із указівкою джерела одержання), необхідної для оцінки об'єкта, відповідно до обраного підходу;

7) розрахунок вартості ОІВ за методами в рамках методичного підходу до оцінки;

8) узгодження розрахунків, отриманих різними методами, і визначення величини остаточної вартості об'єкта, що оцінюється;

9) виклад і обґрунтування спеціальних допущень і відступів від стандарту.

Звіт може містити й інші відомості, які є, на думку оцінювача, важливими. При цьому звіт не повинний допускати неоднозначного тлумачення чи вводити в оману.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в тому, що запропонована модель організації оцінки ОІВ із застосуванням структурного аналізу й проектування дозволяє деталізувати етапи процесу оцінки ОІВ на підприємствах. Систематизація функцій в IDEF0 моделюванні організації оцінки ОІВ є основою для розробки й розвитку механізму ефективного використання інтелектуальної власності.

Практичне значення одержаних наукових результатів полягає в тому, що розроблена модель може використовуватися в якості методичної основи для аналізу якості процесу створення об'єктів інтелектуальної власності суб'єктами господарювання.

Таким чином, застосування структурного підходу SADT до організації оцінки об'єктів інтелектуальної власності надасть можливість українським підприємствам удосконалити процес управління інтелектуальною власністю, спрямувати його на комерціалізацію результатів інтелектуальної діяльності. Така комерціалізація ОІВ дозволить вирішити проблему фінансового забезпечення розробки новітніх технологій, створення й впровадження яких є необхідною умовою здобуття конкурентних переваг у глобальній економіці.

Перспективи подальших наукових досліджень в цьому напрямку полягають у визначенні напрямків підвищення науково-технічного потенціалу підприємств, спрямування його на технічне й технологічне оновлення виробництва.

Література: 1. Цивільний кодекс України на 01.01.2004 р.: Офіційне видання. – К.: Парламентське видавництво, 2004. – 352 с.; 2. Закон України “Про власність” від 07.02.1991 р. № 697-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 20. – Ст. 249.; 3. Закон України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні” від 12.07.2001 р. № 2658-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 47. – Ст. 251.; 4. Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Підписана в Стокгольмі 14 липня 1967 р. і змінена 2 жовтня

1979 р. // Интеллектуальна власність. – 1998. – № 1. – С. 51–62.; 5. Зинов В., Шамшин С. Сравнение различных методов оценки стоимости интеллектуальной собственности // Интеллектуальна власність. – 2002. – № 4. – С. 15–39.; 6. Козырев А. Н. Оценка интеллектуальной собственности. – М.: Экспертное бюро-М, 1997. – 289 с.; 7. Крайнев П. П. Сучасні підходи до оцінки вартості суб'єктів інтелектуальної власності та нематеріальних активів // Проблеми науки. – 2001. – № 10. – С. 34–39.; 8. Леонтьев Б. Російський досвід оцінки об'єктів інтелектуальної власності // Интеллектуальна власність. – 1999. – № 2. – С. 24–28.; 9. Оценка интеллектуальной собственности: Учеб. пособие / Под ред. С. А. Смирнова. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 352 с.; 10. Оцінка об'єктів інтелектуальної власності: Внутрішній стандарт підприємства АПП “Веполь” // Интеллектуальна власність. – 2000. – № 1. – С. 37–45.; 11. Пузыня Н. Ю. Оценка интеллектуальной собственности и нематериальных активов. – СПб.: Питер, 2005. – 352 с.; 12. Топузян Г. Р. Об оценке интеллектуальной собственности // Финансовые и бухгалтерские консультации. – 2003. – № 6 (91). – С. 3–11.